

TOT BESLUIT

Rudolf Boehm

Waarover gaat het in dit debat over 'groei of geen groei' - of omstandiger gezegd over de vraag of de bedreiging van onze leefwereld te wijten is aan een 'on-gebreidelde groei' of aan een wanverhouding die ikzelf tracht aan te duiden met het begrip van een 'technologische produktiewijze' ? Dit debat zou zonder betekenis zijn indien het antwoord op de gestelde vraag *geen verschil* zou maken aangaande de vereiste 'groene' *strategie*.

Volgens mij - en ik mag veronderstellen : volgens allen die aan dit debat hebben willen deelnemen, waarom zouden ze dat anders hebben gedaan - maakt het wel een groot verschil. Aan iemand die elk jaar meer van zijn kapitaal opgebruikt, moet men enkel de raad geven dat hij *niet volgend jaar nog meer* van zijn kapitaal opgebruikt. Aan iemand die jaar in jaar uit een onveranderd groot gedeelte van zijn kapitaal opgebruikt, zal men daarentegen de raad moeten geven *zijn levenswijze te veranderen* en eindelijk werk te zoeken.

Meer inhoudelijk. Wie de oorzaak voor onze 'milieu-problemen' enkel zoekt in het verschijnsel van een 'ongebreidelde groei' zal er enkel een louter *negatieve* conclusie uit *kunnen* en *moeten* trekken : de groei afremmen, de groei terugbrengen tot een nulgroei of een negatieve groei, en een 'versobering' aanvaarden van zijn levensstijl. Hij *moet* enkel tot deze *eenvoudige* conclusie komen : het lijkt nogal simpel. Maar hij *kan* ook enkel tot deze conclusie komen : hij kan geen enkele 'positieve' aanbeveling doen.

De voorstanders van deze hypothese hebben dan ook in feite tot nog toe nauwelijks iets anders weten voor te stellen dan het aanwenden van middelen om een kunstmatige 'recessie' te veroorzaken. ('Recessie' heet in

de economische terminologie het verschijnsel van een aanhoudende nulgroei of negatieve groei van het 'bnp'; een verschijnsel dat weliswaar tot nog toe, daar waar het zich ongewild heeft voorgedaan, geenszins heeft bijgedragen tot een vermindering van onze 'milieuproblemen'.) Immers, waarop anders zou het toepassen van bepaalde 'normen' inzake toelaatbare vervuiling en het opleggen van bepaalde belastingen of 'ekotaksen' voor vervuilende produkten of produktiewijzen neerkomen dan, heel logisch, op het veroorzaken van zo'n 'recessie' of, erger, 'depressie' ?

Sommigen hebben het *nutteloze* van de groei-hypothese ook wel goed gevoeld en hebben willen pleiten, niet enkel voor een stopzetting van de groei, maar voor een 'ander groei-model' of een 'kwalitatieve groei'. Maar wat betekent dat anders dan in feite, zonder zich ervan bewust te zijn, de groei-hypothese als dusdanig te laten vallen. Meer bepaald hebben voorstanders van de groei-hypothese ook, naast de louter negatieve eis van een afremming van de groei, een 'meer efficiënt gebruik van grondstoffen en energie' voorgesteld. Het is echter zeer de vraag of dit voorstel kan afgeleid worden van de groei-hypothese. Vele groei-entoesiasten zouden van elke methode van besparing van energie en grondstoffen heel graag gebruik willen maken. En zolang als men in dit verband enkel van 'efficiëntie' spreekt (een louter formeel begrip, in tegenstelling met 'doelmatigheid' !), zit ook een *bevordering* van de groei (in plaats van een afremming ervan) er dik in : een vermindering van het benzineverbruik van de auto's per honderd kilometers zou gemakkelijk een vermeerdering van het autoverkeer in de hand kunnen werken (die uiteindelijk de besparing meer dan teniet zou doen).

Als daarentegen voor de bedreiging van onze leefwereld niet zomaar een economie van ongebreidelde groei moet verantwoordelijk gesteld worden maar wat ik noem onze 'technologische produktiewijze', valt de uitweg welis-

waar minder eenvoudig aan te duiden, maar op een meer 'positieve' manier : we moeten niet (enkel) verzaken aan een 'ongebreidelde groei' maar ons toeleggen op het voortbrengen van *steeds meer* duurzame *gebruiks*-goederen en produktiemiddelen en op de aanvaarding van een toenemende spreiding van de produktie van (echte) *verbruik*sgoederen zoals voedsel.

Toch moet ik op dit punt even blijven stilstaan omdat sommigen moeite hebben met mijn begrip van een 'technologische produktiewijze' waarvan ze vinden dat ik het niet voldoende heb uitgelegd. Welnu, enerzijds is aan die bewoording natuurlijk weinig gelegen; de meest duidelijke uitleg van wat ik ermee bedoel heb ik wellicht gegeven in mijn stuk getiteld 'Verrijking door verwoesting ? Het produktiviteitsprobleem' (verschenen in *Eco-Groen*, jaargang 13, nummer 6, juli 1991) waar de uitdrukking 'technologische produktiewijze' zelfs niet in voorkomt. Toch heb ik anderzijds wat ik met een 'technologische produktiewijze' bedoel elders, en herhaaldelijk, uitvoerig uitgelegd. Ik noem 'technologisch' een produktiewijze die het één en al moet hebben van het produceren om te produceren, en dit in de veronderstelling dat één of andere 'onzichtbare hand' er wel zal voor zorgen dat dit zal uitkomen op een bevrediging van de behoeften van de mensen, liefst doordat het aanbod zelf de overeenkomstige behoefte zal creëren. Of met andere woorden, een produktiewijze die gekenmerkt is door een omkering van de verhouding tussen doel en middel doordat ze in plaats van te zoeken naar geschikte middelen (of 'technieken') om voort te brengen waaraan een behoefte bestaat (wat toch wel het doel van de 'economie' zou kunnen heten), enkel produktiemiddelen ('technologieën') zal ontplooiën, zonder enige op voorhand gemotiveerde doelstelling, waarvan de 'aanwending' in de plaats zal treden van vooropgestelde doeleinden. Ik noem zo'n produktiewijze 'technologisch', ten eerste in aanleuning bij een ouder taalgebruik dat 'techniek' definieerde als de kennis

van geschikte middelen om een bepaald doel te bereiken, en 'technologie' als de kennis van mogelijke toepassingen van een beschikbaar middel (grondstoffen, ook verworven technieken, of verworven kennis); zo'n 'technologie' speelt wel in *elke* economie ook een legitieme rol, maar een 'technologische *produktiewijze*' is er één waarbij de 'technologie' een *dominerende rol* verkrijgt t.o.v. de 'techniek'. Ten tweede noem ik zo'n produktiewijze 'technologisch' omdat men onder 'technologie' tegenwoordig meestal een 'techniek' verstaat die één en al gebaseerd is - of neerkomt - op 'toegepaste wetenschap', d.w.z. op de toepassing van een wetenschap die reeds op haar beurt gebaseerd is op een volstrekt 'vrij', nl. niet doelgericht onderzoek, en niet op een navorsing naar de kennis die nodig is om een vooropgestelde doelstelling te kunnen bereiken.

Waarom moet ik dat nu nog eens herhalen ? Ik kan het natuurlijk verkeerd voorhebben wanneer ik stel dat in zo'n 'technologische produktiewijze' de oorzaak moet gezocht worden van onze 'milieuproblemen'; maar mijn *stelling* moet toch, juist of verkeerd, reeds lang duidelijk zijn ? Ik begin me af te vragen of het feit dat zelfs mijn *stelling* voor sommigen nog steeds 'onduidelijk' blijft, wellicht enkel te verklaren is doordat deze mensen zich een andere dan een 'technologische produktiewijze' gewoon nog steeds niet kunnen (of willen) voorstellen.

*

Zoveel over de *betekenis* van het debat. Blijft natuurlijk het louter *intellectueel* vraagstuk. Want zeker kan daarover (over de vraag van de juiste diagnose) niet beslist worden uit naam van een bevoorrechte strategie (of gewenste therapie).

Op het intellectueel vlak moeten m.b.t. elk van de te genovergestelde stellingen - een 'ongebreidelde groei'

als de oorzaak voor onze 'milieuproblemen' of een 'technologische produktiewijze' - drie vragen worden bediscussieerd : 1° Vindt er *daadwerkelijk* een ongebreidelde groei plaats, of heerst er daadwerkelijk een technologische produktiewijze ? - 2° Indien er een ongebreidelde groei plaatsvindt, of indien een technologische produktiewijze alles overheerst - moet het één of het ander onvermijdelijk leiden tot een ophoping van 'milieuproblemen' ? - 3° Zouden dergelijke 'milieuproblemen' zich *niet*, of enkel in mindere mate, voordoen, indien er géén ongebreidelde groei zou plaatsvinden, of indien er niet zo'n technologische produktiewijze zou heersen ?

ad 1 : De vraag of een ongebreidelde groei daadwerkelijk plaatsvindt mag zeker niet verward worden met de vraag of de gevestigde beleidsmensen *doelen* op zo'n ongebreidelde groei. Overigens, om betrekking te nemen op de 'vijf groeitrends' van het eerste rapport aan de Club van Rome, een ongebreidelde aangroei van de wereldbevolking, van het grondstoffenverbruik en van de vervuiling ligt zeker óók niet in de *bedoeling* van deze beleidsmensen; enkel de industriële produktie en, in mindere mate, de voedselproduktie *wensen* zij zoveel mogelijk op te drijven; de aangroei van de wereldbevolking, van het grondstoffenverbruik en de vervuiling nemen ze dan ten hoogste 'op de koop toe', als ongewenste maar onvermijdelijke neveneffecten. Op het *feitelijk* plan lijkt de exponentiële groei van de wereldbevolking zich nog steeds verder te zetten; van een *exponentiële* groei van de voedselproduktie lijkt daarentegen nauwelijks sprake te kunnen zijn. Of de industriële produktie (nog steeds) exponentieel aangroeit, lijkt eerder twijfelachtig; en ook daar waar dat lijkt het geval te zijn, neemt deze groei niet de vorm aan van een *ophoping* van steeds meer investeringsgoederen en andere industrieprodukten, omdat de meeste produkten, vooral op het plan van de investeringsgoederen, eerder ertoe bestemd zijn oudere te

vervangen dan erbij te komen. Dienvolgens is het ook niet zo duidelijk of het grondstoffenverbruik en de vervuiling ten gevolge van de ontwikkeling van de landbouwproduktie en de industrieproduktie, daadwerkelijk exponentieel blijven aangroeien of zich gewoon handhaven op een onverantwoord hoog niveau.

Een technologische produktiewijze blijft daarentegen ongetwijfeld overheersen.

ad 2 : Ongetwijfeld zou een aanhoudende exponentiële groei van de wereldbevolking, de voedselproduktie, de industriële produktie, het grondstoffenverbruik en de vervuiling tot rampen leiden. De vraag is echter of zo'n ongebreidelde groei op al deze vlakken daadwerkelijk plaatsvindt (zie ad 1).

Een technologische produktiewijze (zoals boven beschreven) zal 'niet minder' tot ecologische rampen leiden; en ze overheerst duidelijk onze hedendaagse economie.

ad 3 : Volgens het eerste verslag aan de Club van Rome zou zelfs een stopzetting van de (veronderstelde) ongebreidelde exponentiële groei nog niet voldoende zijn om rampen te voorkomen.

Daarentegen zou een omwenteling van onze technologische produktiewijze een aangroei van de beschikbare gebruiks- en verbruiksgoederen kunnen bevorderen zonder tot milieu-rampen te moeten leiden.

★

Het lag in mijn bedoeling om in dit besluit niet zomaar mijn eigen gelijk te bevestigen maar eens te meer de gestelde *vraag* te verduidelijken en daarmee de lezer aan te porren om in het licht van deze vraagstelling de replieken om mijn stellingen nog eens opnieuw door te nemen. Ik besef dat ik dan toch in dit besluit mijn eigen antwoord op bedoelde vraagstelling, om zo

te zeggen onvrijwillig, in het meest gunstig daglicht
heb geplaatst.

*

* *